

УДК 730:242-39:261-39:7.03'06(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-13>

Тетяна ШТИКАЛО,

orcid.org/0000-0002-7014-2915

*старший викладач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) tanya.shtykalo@gmail.com*

Артем ЧЕПУРКО,

orcid.org/0000-0001-5670-2261

*магістр
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) mr.deidara1357@gmail.com*

ОБРАЗ БУДДИ В СКУЛЬПТУРНОМУ МИСТЕЦТВІ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Дана стаття становить собою мистецтвознавче дослідження образу Будди в класичному мистецтві країн Далекого Сходу та в практиці сучасних художників. Особливу увагу приділено скульптурному зображенню Будди за авторством молодого українського скульптора М. Жуковського, випускника художньо-графічного факультету Університету Ушинського.

Важливою частотою статті є дослідження розвитку зображення образу Будди в мистецтві Китаю, Індії та Японії різних епох, тій еволюції, яку східні майстри пройшли крізь віки аби досягти того канонічного зображення буддистського божества, яке зараз всім нам відоме. Саме ключовим є такий принцип мистецтвознавчого аналізу, який дозволяє в хронологічній та географічній парадигмі прослідкувати видозмінення підходу до зображень Будди в скульптурному мистецтві.

Зображення Будди в будь-якому виді візуального мистецтва є ключовим для буддистів всього світу: від Японії до України. Загалом, всі зображення Будди спрямовані на те, аби надихнути вірян буддистів на певні духовні та фізичні звершення, які визначено релігійними текстами. В той самий час умиротворене лице в скульптурах Будди покликано нагадати про ілюзорність цього світу та його благ, і спрямувати людей відмовитися від всього мирського. Такі складні емоції та філософські ідеї та мають втілитися в скульптурі митці, що створюють образи Будди. Аналіз форми, маси, простору та відповідність канонам в розглянутих нами класичних скульптурах Будди надають базис теоретичної інформації, на основі якої й відбувається їх порівняльний аналіз з сучасними зображеннями Будди.

Дослідивши історію та специфіку класичного скульптурного зображення Будди в мистецтві країн Далекого Сходу, нами проаналізовано досвід сучасних майстрів, які у своїй практиці зверталися до образу буддистського божества. Зокрема в статті представлено аналіз робіт сучасного британського художника тибетського походження Г. Г'ятсо, який через призму поп-арту втілює в Будді сучасні цінності та нові сакральні образи. Інший підхід ми бачимо в українського скульптора М. Жуковського. Одеський майстер прагне зберегти та відтворити класичні традиції в власному скульптурному творі «Будда», при цьому не змішуючи сучасне та попсове з духовним та сакральним. Завдяки безпосередньому зв'язку з митцем, нам вдалося надати в статті опис техніко-технологічному процесу роботи над скульптурою «Будда», розкрити авторський процес роботи над створенням скульптури, визначити, як саме автору дається процес роботи над таким складним духовним образом. Сакральне наповнення скульптури «Будда» та слідування канонічним критеріям зображення буддистського божества визначає цю роботу як духовно направлену та ціннісну для самих буддистів. Напевно, це одна з небагатьох скульптур Будди в Україні, яка має культурологічну цінність, адже власне художніх робіт з зображенням цього божества на території України небагато.

Порівняльний аналіз класичних зображень Будди руки майстрів минулих епох та двох діаметрально протилежних підходів до зображення буддистського божества сучасними художниками дає нам розуміння актуальності та важливості таких мистецтвознавчих аналізів та досліджень. Досвід нашого співгромадянина показує важливість дослідження буддистського мистецтва і в Україні.

Ключові слова: скульптура, сакральне мистецтво, буддизм, Будда.

Tetiana SHTYKALO,

orcid.org/0000-0002-7014-2915

Honored Art Worker of Ukraine,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods Decorative arts and Graphics
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) tanya.shtykalo@gmail.com**Artem CHEPURKO,**

orcid.org/0000-0001-5670-2261

Master

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) mr.deidara1357@gmail.com**IMAGE OF BUDDHA IN SCULPTURE ART: TRADITIONS AND MODERNITY**

This article is an art study of the image of the Buddha in the classical art of the countries of the Far East and in the practice of modern artists. Special attention is paid to the sculptural image of Buddha by the young Ukrainian sculptor M. Zhukovsky, a graduate of the Faculty of Art and Graphics of Ushinsky University.

An important frequent article is the study of the development of the depiction of the image of the Buddha in the art of China, India and Japan of different eras, the evolution that Eastern masters went through through the ages to reach the canonical image of the Buddhist deity that is now known to all of us. The key is the principle of art analysis, which allows us to trace changes in the approach to Buddha images in sculptural art in a chronological and geographical paradigm.

The depiction of the Buddha in any form of visual art is central to Buddhists around the world, from Japan to Ukraine. In general, all images of the Buddha are intended to inspire Buddhist believers to certain spiritual and physical achievements that are defined by religious texts. At the same time, the peaceful face in Buddha sculptures is meant to remind people of the illusory nature of this world and its benefits, and to direct people to renounce everything worldly. Such complex emotions and philosophical ideas should be embodied in sculpture by artists who create images of the Buddha. The analysis of the form, mass, space and conformity to the canons in the classical sculptures of the Buddha that we considered provide the basis of theoretical information on the basis of which their comparative analysis with modern images of the Buddha takes place.

Having studied the history and specifics of the classical sculptural image of the Buddha in the art of the Far Eastern countries, we analyzed the experience of modern masters who in their practice turned to the image of the Buddhist deity. In particular, the article presents an analysis of the works of the modern British artist of Tibetan origin G. Gyatso, who, through the prism of pop art, embodies modern values and new sacred images in the Buddha. We see a different approach in the Ukrainian sculptor M. Zhukovsky. The Odessa master strives to preserve and recreate classical traditions in his own sculptural work "Buddha", while not mixing the modern and pop with the spiritual and sacred. Thanks to the direct connection with the artist, we managed to provide in the article a description of the technical and technological process of working on the sculpture "Buddha", to reveal the author's process of work on the creation of the sculpture, to determine exactly how the author is given the process of working on such a complex spiritual image. The sacred content of the "Buddha" sculpture and following the canonical criteria of depicting a Buddhist deity define this work as spiritually oriented and valuable for Buddhists themselves. This is probably one of the few Buddha sculptures in Ukraine that has cultural value, because there are not many works of art depicting this deity on the territory of Ukraine.

A comparative analysis of classical depictions of the Buddha hand by masters of past eras and two diametrically opposed approaches to depicting the Buddhist deity by modern artists gives us an understanding of the relevance and importance of such art analysis and research. The experience of our fellow citizen shows the importance of studying Buddhist art in Ukraine as well.

Key words: sculpture, sacred art, Buddhism, Buddha.

Постановка проблеми. Дослідження сакрального мистецтва в україномовному науковому середовищі переважно фіксується на християнських, інколи мусульманських темах. Це обумовлено етнічним та релігійним складом населення України, географічним розташуванням та історичними передумовами. Однак, для міжнародного розвитку української наукової думки важливо не фіксуватися на внутрішніх темах, а бути відкритим до нового. Досліджувати мистецтво всього світу та знаходити паралелі та відмінності між своїм культурним надбанням та світовим,

шукати зв'язки та точки сходу різних культурних парадигм.

Одна зі світових релігій, буддизм – є джерелом величезної кількості художніх творів, які було створено під його впливом. Скульптурні зображення буддійського божества є втіленням духовного наповнення цієї релігійної течії. І хоча в Україні буддисти є меншиною і широко не представлені, однак інтерес до буддизму присутній. Ще з XIX століття українська інтелігенція тяжіла до філософсько-етичних ідей цієї релігії, однак, з приходом радянської влади цей процес

був зупинений. Втративши більшу частину інтелігенції та опинившись в тоталітарній ізольованій країні, українці були обмежені в можливості взаємозв'язку з іншими культурами. Лише з отриманням незалежності культурні діалоги були відновлені. Про актуальність дослідження мистецтва буддизму говорить той факт, що одна з розглянутих скульптур в цій статті за авторством М. Жуковського була замовлена у нього буддійською спільнотою в м. Одеса. Отже, виникає потреба у теоретичному осмисленні образу Будди як в мистецтві Азії, так і в Україні, а на сьогодні фундаментальних мистецтвознавчих досліджень на дану тему не існує.

Аналіз досліджень. В сучасному україномовному рецензійному науковому просторі праць, присвячених даній тематиці, не так багато. Переважно можна знайти статті чи публікації, присвячені тим, чи іншим аспектам буддизму, загальному огляду буддійського мистецтва, однак систематичного дослідження образу Будди в скульптурному мистецтві в парадигмі хронологічного аналізу не має. Окремі дані можна дізнатися з книг про буддійське мистецтво за авторством Р. Фішера та М. Джордана. Дослідження скульптур Будди в мистецтві Далекого Сходу можна побачити в працях радянської сходознавиці Н. Виноградової.

Мета статті – проаналізувати та зіставити втілення образу Будди в класичному скульптурному мистецтві країн Далекого Сходу та сучасних підходів до створення скульптур Будди.

Виклад основного матеріалу. Зародження традицій скульптурного зображення Будди відбулося в Індії, в тому цивілізаційному місці, де загалом і з'явився власне буддизм. Формування буддійського мистецтва відбувалося після смерті Сіддхартха Гаути, що означало відсутність зображень того за життя. Тому певне узагальнення та ідеалізація образу Будди можна прослідкувати ще з самих ранніх зображень цього духовного лідера. При цьому навіть ранні зображення буддійського мистецтва не мали образу Будди. Найдавніші відновлені зразки мистецтва, пов'язані з буддизмом, є аніконічними, посиляючись на їхню символічну, а не репрезентативну якість, і вказують на дидактичний намір. Лише згодом з'явилися антропоморфні втілення Будди та Бодхісаттв (Фішер, 2001: 12). В даний час образи Будди є розповсюдженими по всій території не тільки Азії, але й всієї земної кулі, де є хоч невелике представництво буддійської спільноти, у тому числі в Україні. Такі культурні зв'язки дають розвиток місцевій культурі, доповнюючи її та привносячи щось своє. Діалог культур без насиль-

ства завжди має позитивний вплив. Враховуючи те, що батьківщиною буддизму та буддійського мистецтва є Індія, не дивно, що найвидатніші та найстаріші приклади зображення Будди можна знайти саме на території цієї країни та в навколишніх територіях, особливо якщо вони пов'язані з життям Будди (Джордан, 2004: 56). Наприклад, дивовижний образ Будди кінця V століття, що втілює якості сяючого внутрішнього спокою та тиші, породження вищої мудрості (рис. 1).

Рис. 1. Стоячий Будда, що пропонує захист. V ст.

Рис. 2. Коронований Будда. IX ст.

Початково фігура мала підняту праву руку у характерній абхая-мудрі, жесті, що розвіює страх і додає впевненості і сили духу. Показово, що в

цій доволі ранній скульптурі, Будда одягнений у просту, нерозрізану тканину ченця, і його релігійність додатково передається великим німбом і сприятливими знаками (лакшанами), як природними, так і надприродними, що позначають стан Будди (стан досконалого просвітлення). Надалі в Східній Азії набрало популярності оздоблювати скульптури Будди більш пишними та дорожчими прикрасами. Але основи канонічного зображення Будди в скульптурі були закладені саме в таких подібних простих зображеннях буддійського божества.

Так вже через вже через декілька століть розповсюдженими стають зображення Будди в багатому вбранні (рис. 2). В такому вигляді Будда приймав особливу форму всевітнього монарха. Таке скульптурне зображення також нагадує сяйво Будди на небесах, де він відкривається бодхісатвам.

В Китаї буддизм потрапив за часів правління династії Хань, однак лише з її падінням та закріпленням держави Вей набув розповсюдження та підтримки зі сторони влади. Як зазначає Н. Виноградова «Нові форми ідеологічного життя принесли з собою нові форми художньої культури. Разом із буддизмом із далеких країн, де впродовж багатьох століть складалася іконографія буддійських божеств, прийшли і невідомі Китаю образи монументального зодчества, скульптури та храмових розписів» (Виноградова, 2010: 34). Специфіка інтеграції буддизму в різних культурних соціумах дозволили йому гармонійно поєднуватися з локальною культурою, адаптуючись та збагачуючи її. Саме завдяки буддійській скульптурі почався активний розвиток цього виду візуального мистецтва.

Наприклад, набула популярності техніка сухого лакування, коли серцевина покривається глиною, а потім загортається в шари тканини, просоченої лаком – смолою дерева, яка твердне під впливом кисню. Після цього можна нанести сім або вісім додаткових шарів лаку. Рання скульптура Будди виконана в цій техніці частково зберігалася до наших днів (рис. 3). Положення рук Будди вказує на те, що раніше вони були в жесті медитації, і можливо ця скульптура представляє небесного Будду, який керує своїм Західним раєм. Подальший розвиток скульптурного зображення Будди в Китаї більш канонізував його зображення (рис. 4).

Особливого національного вигляду отримали скульптурні зображення Будди в Японії. В країні Вранішнього Сонця, яка дуже сильно адаптувала

під себе буддизм, з'явилося дуже багато локальних особливостей в іконографії Будди, появилися нові типи зображення. В цілому японці дуже активно вбирали в свою культуру філософсько-етичні ідеї буддизму. Така любов знайшла своє втілення і в багатьох скульптурних композиціях, присвячених різним буддійським темам. А зображення Будди набуло такого розповсюдження, що в японській мові навіть прийшлося ввести термін сандайбуцу – «три великих Будди». Цим словом описували три найбільші статуї Будди, які були в Японії. Залежно від епохи список сандайбуцу змінювався (Большая иллюстративная, 2018: 98).

Рис. 3. Небесний Будда. VII ст.

Рис. 4. Будда Шак'ямуні. XII–XIII ст.

Напевно, найбільш відома статуя Будди в Японії, яка разом з тим сходить в сандайбуцу – це Великий Будда в Камакурі (рис. 5). Ця статуя є взірцем аскетичного стилю скульптурного мистецтва камакурської культури. Камакура розвивалася в протизагад розкішної та витонченої розкоші

хейянської придворної традиції (Виноградова, 1981: 195). Хоча бронзова скульптура і була неймовірно дорогою при створенні, однак саме у своєму художньо-стилістичному вигляді вона взивала до скромності та певної аскетичності буддизму.

Рис. 5. Великий Будда з Камакури. XIII ст.

Проаналізувавши роботи, виконані протягом століть в різних куточках Азії, ми можемо відзначити, що, не зважаючи на певні стилістичні та художні відмінності в трактуванні образу Будди в скульптурному мистецтві, переважна більшість робіт зберігає за собою цілісну та єдину художню систему з релігійно-філософським наповненням, яка була зрозуміла в усіх куточках розповсюдження буддизму. Однак, коли ми хронологічно наближаємося до новітнього часу – навіть сакральне мистецтво зазнає кардинальних змін, та, можна сказати, навіть потрясіння.

Ставши частиною сучасного мистецтва буддистські образи стали залежні від особистісного підходу та мислення кожного окремого художника. У XX столітті буддизм мав значний вплив на низку митців: М. Дюшана, Дж. Кейджа, Л. Андерсон, Ф. Гласса. Однак саме художники XXI століття докорінно змінили підхід до зображення буддистського божества.

Напевно головною фігурою у світі мистецтва сучасності, яка активно звертається до образу Будди у своєму мистецтві, є британський художник тибетського походження Г. Г'ятсо. Його художній метод базується на поєднанні традиційної буддистської іконографії з поп-артом (рис. 6). У своїх різноманітних художніх витворах Г. Г'ятсо пересмислює буддистську іконографію зображення Будди та всю естетику буддистського мистецтва.

Художник перетворює сакральний образ Будди у поп-образ, в об'єкт сучасного мистецтва, який має у своєму наповненні не духовні та філософські ідеї, а направлений на епатаж та сатиру сучасного суспільства. Разом з цим, творчість Г. Г'ятсо показує можливість співіснування різних культур. Його Будди поп-культури ставлять під сумнів те, що ми розміщуємо на п'єдесталах, про що молимося і в чому вкладаємо свої вірування.

Рис. 6. Г. Г'ятсо «Будда без кохання». 2011 р.

Рис. 7. Г. Г'ятсо «Без назви». 2012 р.

Разом з тим, не зважаючи на доволі зухвалу форму втілення своїх ідей, роботи Г. Г'ятсо мають важливе соціальне значення. Наприклад, робота без назви 2012 року, де безголове тіло Будди

Рис. 8. М. Жуковський «Будда». 2021 р.

обклеєне наліпками, виступає зі стіни (рис. 7). В цій здавалося б образливій для буддистів роботі, художник підіймає проблему взаємозв'язку тибетських буддистів та китайської влади. Адже за останні десятиліття понад 100 тибетців зчинили акти самоспалення в знак мовчазного протесту проти їх притиснення. В самій роботі на це вказує наклейка у центрі її нижньої частини спини. Тибетською мовою його текст перекладається як «самоспалення». Приклад скульптур Г. Г'ятсо демонструє нам, як класичні образи можуть слугувати новому контексту.

Відмінний підхід можна побачити в роботі молодого одеського скульптора та кераміста М. Жуковського (Рис. 8). Здобувши освіту в Університеті Ушинського з напрямку декоративно-прикладного мистецтва М. Жуковський володіє необхідними

навичками роботи зі скульптурою та має навички роботи з певним узагальненням, стилізацією, що так необхідні при роботі над створенням скульптурного зображення Будди. На відміну від Г. Г'ятсо одеський митець зберігає та намагається відтворити канонічне зображення буддійського божества, передати його сакральне значення. Сама скульптура виконана з глини для подальшого лиття через формовку, таким чином можна отримати декілька скульптур. Як зазначав сам скульптор, для нього було дуже важливим не просто передати зовнішню подібність Будди в порівнянні з середньовічними взірцями його зображень, а й спробувати втілити в скульптурі духовний початок. Для цього М. Жуковський досліджував буддизм, цікавився його філософсько-естетичним змістом. Таким чином робота цього скульптора є не примітивною копією чи сліпим наслідуванням, а сформованим та самостійним твором скульптурного мистецтва, який спирається та ґрунтується досвіду майстрів минулого.

Висновки. В результаті написання даної статті було досліджено, що скульптурне зображення Будди було ключовим для буддійського мистецтва країн Азії. Відповідно до того, де зародився буддизм, там і виникли перші приклади зображення Будди в скульптурі. З теологічним розвитком релігії і її філософії розвивалося й мистецтво, виникали нові типи зображення Будди, а з розповсюдженням буддизму по всій Азії виникають і локальні особливості його зображення. В сучасному світі художники не мають обмежень та можуть не дотримуватися певних канонів. На прикладі двох зовсім різних художників ми продемонстрували різні підходи до втілення образу Будди в скульптурному мистецтві сучасності. Теоретичні надбання отримані під час цієї роботи є підґрунтям для подальших наукових надбань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая иллюстративная энциклопедия. СПб.: СЗКЭО, 2018. 264 с.
2. Виноградова Н. А. Скульптура Японии. III–XIV вв. М.: Изобразительное искусство, 1981. 240 с.
3. Виноградова Н. А. Китай, Корея, Япония: образ мира в искусстве: Сборник научных статей. М.: Прогресс-Традиция, 2010. 288 с.
4. Джордан М. Будда. Его жизнь в образах. М.: Арт-родник, 2004. 320 с.
5. Фишер Р. Искусство буддизма. М.: Слово, 2001. 224 с.

REFERENCES

1. Bol'shaya illyustrativnaya entsiklopediya [Great illustrative encyclopedia]. SPb.: SZKEO, 2018. 264 p. [in Russian].
2. Vinogradova N. A. Skul'ptura Yaponii. III–XIV vv. [Sculpture of Japan. 3rd–14th centuries]. M.: Izobrazitel'noye iskusstvo, 1981. 240 p. [in Russian].
3. Vinogradova N. A. Kitay, Koreya, Yaponiya: obraz mira v iskusstve: Sbornik nauchnykh statey [China, Korea, Japan: the image of the world in art: Collection of scientific articles]. M.: Progress-Traditsiya, 2010. 288 p. [in Russian].
4. Dzhordan M. Buddha. Yego zhizn' v obrazakh [Buddha. His life in pictures]. M.: Art-rodnik, 2004. 320 p. [in Russian].
5. Fisher R. Iskusstvo buddizma [The Art of Buddhism]. M.: Slovo, 2001. 224 p. [in Russian].